

א. היחס למחללי שבת ולעוברי עברה

ישנם שלבים שונים בדרך להתבוללות ולהתנתקות גמורה מן הקהילה היהודית. אחד השלבים הוא חילון והתרחקות מקיום מצוות. נכון הוא שישנם יהודים רבים המשמרים את זהותם היהודית מבלי היותם שומרי מצוות, אולם אין ספק ששמירת מצוות וזיקה למוסדות הקהילה הדתית הם אמצעי יעיל ביותר כנגד ההתבוללות. תופעת החילון מעלה שאלות הלכתיות רבות שתוצאותיהן עלולות לרחק או לקרב יהודים הנמצאים בדרך להתבוללות. אני אבחן עניין זה דרך היחס של בעלי הלכה למחללי שבת, מפני שחילול שבת נחשב בספרות ההלכתית עברה אולטימטיבית הגוררת אחריה סנקציות רבות.³

הזמנה לפעילות בשבת

הרב משה פיינשטיין בשו"ת **אגרות משה**, או"ח א סימן צח (התשובה משנת תשט"ו) דן בשאלה, האם מותר לארגן תפילה בבית הכנסת בשבת ולהזמין ילדים לבוא ולהשתתף בפעילות זו כאשר ברור שהללו יגיעו לבית הכנסת במכונית. לשאלה זו חשיבות רבה מעבר למקרה הספציפי שהיא עוסקת בו. הפעילות הדתית, הקהילתית, המתרחשת

3 ראו צבי זוהר ואבי שגיא, מעגלי זהות יהודית בספרות ההלכתית, תל אביב 2000, עמ' 25-32 (להלן "מעגלי זהות").

בבית הכנסת בשבתות משמעותית מאוד לגיבוש הזהות היהודית וחיזוק הזיקה ליהדות. התפילות, לעתים אף הארוחות, ומכלול הפעילות לגילאים השונים יכולים להוות חוויה עשירה מבחינה דתית ורוחנית, ואולי אף יותר מכך, מבחינה חברתית. הרגשת השייכות לקהילה היהודית, תחושת הקרבה לחברים וחברות בני אותו הגיל מתגבשת לה במהלך שבתות השנה. הבעיה היא, שיהודים רבים אינם גרים בסמיכות מקום לבית הכנסת וכדי להגיע אליו יאלצו להשתמש ברכב. כידוע, יהודים רבים נוהגים כך ואכן מגיעים לבית הכנסת בשבת ברכבם, וברבות מן הקהילות האורתודוקסיות ברחבי העולם אין מונעים אותם מכך, ומאפשרים להם להיכנס ולהתפלל בבית הכנסת ולהשתתף בפעולות הקהילתיות אף שידוע למארגנים שבבואם חיללו יהודים אלו את השבת. אולם אין בכך די, מפני שתמיד ישנם עוד יהודים שטרם הגיעו לבית הכנסת ויש לנסות למשוך אותם שיבואו. לפיכך הדילמה היא, האם להזמין אותם למרות חילול השבת הכרוך בכך. תשובתו של הרב פיינשטיין חדה וברורה:

הנה בדבר רצון הבע"ב [=הבעלי בתים] לעשות מנין עבור הילדים לחנכם שברור שיבואו במכוניות ויחללו השבת מצד רחוק המקום, פשוט וברור שאסור אף לקטנים שאינם בני מצוה, דכי חנוך תפלה עדיף מחנוך מצות שבת. וגם הא [=זה] הוא כמצויים אותם לבוא להתפלל בהמנין אף באופן שיחללו שבת, ולכן ודאי ח"ו להסכים לדבר כזה שהוא לא לחנוך למצות אלא אדרבה לחנכם להיפוך ח"ו. ואם הבע"ב לא ישמעו ויתקנו המנין שהוא אדרבה קלקול והעברה על דת באיסור שבת החמורה וכתר"ה [=כבוד תורתו הנכבד] אין בכחו להפר עצתם רק במחאה בדברים, איני רואה מה יכול כתר"ה [=כבוד תורתו הנכבד] לעשות עוד, אבל מ"מ צריך בכל העת לדבר בזה בחומר האיסור ואם יזדמן איזה עצה שיוכל להפר זה ודאי יתחייב להפר זה ולבטל את המנין שגורם חלול שבת. ובודאי כל זמן שיהיה המנין יש לכתר"ה לדבר עם כל אחד מהילדים ביחוד שיבאו ברגל אולי יועיל זה לאחדים מהם כי זהו מצות תוכחה ולמוד.

הרב פיינשטיין מעמיד שני ערכים זה מול זה: חינוך לתפילה מחד, וחינוך לשמירת השבת מאידך. הוא רואה בהזמנת אותם ילדים פעולה אנטי-חינוכית למצוות השבת שהיא חשובה יותר ממצוות התפילה, ולכן אין לקיים פעילות שכזו בשבת. משמעות הדבר היא, שאותם ילדים הבאים מבתים שאינם שומרי שבת ואשר מעוניינים כנראה להשתתף בסוג זה של פעילות שעשוי לקרב אותם לקהילה ולפעולותיה לא יזכו לכך.

התשובה העוקבת בסדר התשובות בשו"ת **אגרות משה** (שם סימן צט; התשובה משנת תשי"ג) עוסקת באותו עניין. תשובה זו מוקדמת מזו שלפניה בשנתיים, והיא מפורטת יותר:

נשאלתי מהרב ר' נפתלי קארלבאך מדעטראיט אם יש איסור לפני עיור להזמין אנשים שיבואו להתפלל בשבת לביהכ"נ כשידוע שיחללו השבת בנסיעה במאשינעס. והשבתי דלהזמין את הרחוקים באופן שאי אפשר שיבואו בלא חלול שבת ודאי אסור, והוא עוד גרוע מאיסור לפני"ע שהרי הוא עוד באיסור מסית. ואף שאיסור מסית לחיוב סקילה הוא רק מסית לעבוד עכו"ם, מ"מ לענין האיסור ועונש כלפי שמיא בכל החומר שאין טוענין למסית יש בכל האיסורים כמפורש בסנהדרין דף כט...

ואיסור לפני עיור יש אף באינם רחוקים כ"כ כשידוע שיתעצלו לילך ברגלים ויסעו במאשינעס אבל איסור מסית ליכא באינם רחוקים. ואם אינה בלשון הזמנה אלא סתם הודעה שעושים מנין ונותנים פרסים להבאים להתפלל שהכוונה בעצם הוא רק לקרובים אבל ידוע שיבואו גם רחוקים במאשינעס מסתבר שאין בזה דין מסית ובדין לפני"ע יש להסתפק. וצריכים לפרש שלא יתנו פרסים אלא לאלו שיבואו ברגליהם בהיתר.

ההבחנה הראשונה היא בין הזמנה אישית לפעילות שכדי להגיע אליה יש הכרח לחלל שבת ובין מצב שבו אין הכרח לחלל שבת אך מן הסתם כך יעשו. הפעולה הראשונה אסורה באיסור חמור ביותר, משום איסור "מסית", ואילו על הפעולה השנייה חל איסור "לפני עור לא תיתן מכשול". בכל מקרה אפוא אין להזמין לפעילות מי שסביר להניח שיבוא במכונית.

לעומת זאת כאשר מדובר על פרסום כללי והעלמת עין מכך שחלק מן המשתתפים הגיעו תוך חילול שבת, לא ברור שיש כאן איסור "לפני עֶוֶר", אך אין לתת פרסים למי שהגיע תוך חילול שבת. בסופו של דבר משאיר הרב פיינשטיין פתח די רחב לקיום פעילות בשבת המיועדת למחללי שבת, אך מגביל את יכולת הגיוס לפעילות זו, דבר העלול להקטין את היקפה והשפעתה.

התשובה בסימן צט משנת תשי"ג מתונה יותר מזו שבסימן צח משנת תשט"ו. ייתכן שההבדל הוא שבתשובה המאוחרת יותר מבין הרב פיינשטיין שכל קיומו של מניין הילדים בנוי על מחללי שבת, ואילו בתשובה המוקדמת מדובר על פעילות המתקיימת עבור הקרובים שלא יחללו שבת בהגעתם, כך שניתן להעלים עין מן המעטים (כנראה) שיבואו ברכב. היחס בין שתי התשובות משאיר כמה שאלות פתוחות. מדוע לא הציע הרב פיינשטיין בסימן צח את ההבחנה בין הודעה להזמנה, וקבע נחרצות שיש לנסות "להפר" את קיומו של המניין? האם בשלב זה הכריע הרב פיינשטיין שגם "הודעה" שאינה הזמנה אסורה משום "לפני עֶוֶר"? אם האיסור הוא בהזמנה ואף בהודעה, מדוע כמות המשתתפים הבאים תוך חילול שבת משפיעה?

גישה חלופית

הבסיס שעליו נשען הרב פיינשטיין הוא איסור לפני עֶוֶר ואיסור מסייע. ישנה גישה בהלכה הסוברת, שאיסורים אלו תקפים רק כאשר הסיוע ניתן כדי שהאחר יעבור את העברה. כך, למשל, הרב פיינשטיין עצמו כאשר הוא דן באיסור מסייע בשו"ת **אגרות משה**, או"ח ה סימן יג, הוא אומר:

ועיין בדברות משה שבת חלק א סימן ב ענף ה שעניין איסור מסייע, לפי מה שיבואר באיסור לפני עיוור להלן באות ט, הוא מצד הרצון שיש למסייע בעברה שעובר חבירו, והסיוע הוא עשיית מעשה לרצון הזה, שלכן נאסר מדרבנן. ולפי זה י"ל שכאשר עושה את מעשה הסיוע לא מחמת רצון לעבירה, אלא רק מצד שאינו רוצה להפסיד ממנו, יתכן שאין כאן איסור מסייע כלל ועיקר.

מדוע לא השתמש הרב פיינשטיין בטיעון זה בבואו לדון בהזמנת ילדים לבית הכנסת בשבת? הרי ברור שהזמנת ילדים לפעילות בשבת אינה בנויה על הרצון לגרום לילדים אלו לחלל את השבת, אלא להפך, לקרב אותם ליהדות. אין לשאלה זו מענה בדבריו של הרב פיינשטיין עצמו, ייתכן שהרב פיינשטיין חושש שהקלה בעניין זה תבטא מתן לגיטימיות לחילול שבת ובכך תגרום לערעור המחויבות לשמירת שבת בתוככי הקהילה הדתית פנימה.

כמשקל נגד לפסיקתו של הרב פיינשטיין נעיין בדבריו של הרב משה שטרנבוך (מרבני העדה החרדית בירושלים), העוסק בשאלה דומה בספרו **תשובות והנהגות**, אורח חיים, סימן שנח⁴. הוא נשאל מאת בעל תשובה המבקש להזמין את הוריו לסעודת השבת אף שברור שיבואו אליו ברכבם. כותב הרב שטרנבוך:

ונראה שאיסור לפני עיור יסודה דומיא דעיור שמכשילו, אבל אם כוונתו רק לטובתו לא נקרא מכשיל רק כמו רופא שמנתח לא נקרא מכה חברו, גם כאן הלא אין כוונתו ללהרע לו או ליעץ לו עצה שאינה הוגנת אלא בזה מקוה להדריכם ולכן אין בזה איסור לפני עיור. וכיוון שאינו מצוה אותם לנסוע, ואדרבה הודיע להם שמצטער בכך ואין כאן חיוב ערבות להפרישם במחללי שבת בפרהסיא נראה שגם אסור לפני עיור אין בזה שכוונתו לטובתם.

קירוב רחוקים אינו יכול להיחשב כהכשלה אלא בדיוק להפך, יש בזה תיקון ולכן אין להימנע מהזמנת מחללי שבת. גישה זו פותחת פתח רחב מאוד לקיומן של פעילויות רבות שמטרתן קירוב יהודים ליהדות אף כאשר שההגעה לפעילות כרוכה בחילול שבת מצד יהודים אלו.

4 דבריו הובאו בספרו של הרב יונה מצגר, מים ההלכה, תל אביב תשמ"ח, חלק א סימן נב.

מעמדו של כוהן מחלל שבת

הרחקה או קירוב של יהודים יכולה להתבטא גם ביחס שמקבלים יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות בבואם לבית הכנסת. אמנם אין להפריז בחשיבות העניין, אך ניתן בהחלט לשער שיהודי שאינו שומר מצוות הבא לבית הכנסת ומופלה לרעה בשל היותו מחלל שבת ירגיש שאינו רצוי בבית הכנסת וימעט ואולי אף יחדל מלבוא כלל.

אחת השאלות שניתן לבחון בהן את היחס של בעלי ההלכה למחללי שבת היא, האם יש לאפשר לכוהן הידוע כמחלל שבת בפרהסיא לעלות לדוכן ולברך ברכת כוהנים. הרב פיינשטיין דן בכך בשו"ת **אגרות משה**, או"ח א סימן לג (התשובה משנת תש"י). מי שמחלל שבת בפרהסיא נחשב בספרות ההלכתית הקלסית מומר לעבודה זרה⁵, ולכן קבעו האחרונים שהוא פסול לנשיאת כפיים (משנה ברורה או"ח סימן קכח ס"ק קלד). לעומת זאת אם אדם זה מחלל שבת רק בצנעה אין הוא נחשב מומר, והסיבה לכך היא על פי הרב פיינשטיין,

שכיון שהדמיון לעובד ע"ז הוא מצד שנראה ככופר שייך זה רק באם מצד זה מחלל שבת אבל אם הוא מצד שאינו עומד בנסיון דהרוחת ממון או למלאות תאותו אין להחשיבו ככופר, ולכן בצנעא יכול לומר שהוא רק למלא תאותו ואף אם לא אמר כלום תלינן מצד חזקת כשרות שרק למלא תאותו ולא מצד כופר. ... וא"כ בפה שידוע שרוב מחללי שבת הם בשביל תאות הממון ויש הרבה שהולכים לביהכ"נ להתפלל ואח"כ הולכים לבית מסחרם אפשר גם שהוא בפרהסיא נידון כבצנעא שלא יאמרו הרואים כלל שהוא מעשה כפירה רק שהוא עושה עברה דחלול שבת בשביל תאוה שא"כ גם לכל דבר אינו כעובד עכו"ם וכ"ש לנ"כ [=וכל שכן לנשיאת כפיים].

5 ראו "מעגלי זהות", הפרק השני.

הרב פיינשטיין מניח שרוב מחללי השבת שבארצות הברית הבאים לבית הכנסת אינם מחללים שבת מתוך רצון לכפור אלא מתוך אילוץ כלכלי, ולכן אין להחשיבם כמומרים.

נמצא שלדינא אין לפוסלו, אבל למעשה אפשר יש בזה משום מיגדר מלתא וראוי יותר שלא להניחם לישא כפיהם כדנהג כתר"ה כל הימים שהוא שם, ואף אם ליכא כהן אחר דלמגדר ודאי רשאים הב"ד... אך למחות ביד חזקה באלו עירות שמניחים אותם לישא כפיהם אף שאין רוח חכמים נוחה מזה מסתבר שאין מחוייבין.

הרב פיינשטיין קובע שאף שאין איסור בכך ("שלדינא אין לפוסלו"), יש להימנע מלאפשר לכוהנים מחללי שבת לעלות לדוכן. המניע לכך הוא "מיגדר מילתא", כלומר מעין תקנה שבאה כנראה להרתיע או לסמן את ההתנגדות לחילול השבת. הרב פיינשטיין מבחין אפוא בין שני רבדים של ההלכה: הרובד הראשון כולל איסורים ידועים ומוגדרים, כגון פסול מומר לנשיאת כפיים. הרובד השני הוא רובד של מדיניות הלכתית אשר בא לידי ביטוי במונח מיגדר מילתא. הרובד הראשון אינו מחייב את פסילתם של מחללי שבתות מלשאת את כפיהם, אך מטעמי מדיניות (=הרובד השני) ניתן לפסול אותם.

גישה חלופית

בשו"ת **יביע אומר** (כרך ז, או"ח סימן טו) נשאל הרב עובדיה יוסף, האם יש למנוע מכוהן המחלל שבת בפרהסיא לישא את כפיו לברכת כוהנים. הרב יוסף מבקש להתיר את הדבר, והוא פותח בסיבה שמביאה אותו לכך:

אולם בהיות שלדאבון לבנו עברה זו נפרצה מאד בדורות האחרונים ויש בכמה קהלות כהנים מחללי שבת, ואם ימנעו אותם ממצות נשיאות כפים יבאו לידי קטטה ואיבה מצה ומריבה, ועמך כמריבי כהן, ואנו אין בנו כח להעמיד כל משפטי הדת על תלם, הילכך ראינו לנכון לגבב קולות בנידון זה, במקום שיש צורך בדבר.

לרב יוסף ברור שיהודים אלו הם חלק מן הקהילה, וכן ברור לו שאין אפשרות לכפות עליהם את שמירת השבת. כדי למנוע מריבות או אפילו עזיבת הקהילה מחפש הרב יוסף דרך הלכתית להקל בעניין זה. בשלב זה הוא מביא את עמדתו המפורסמת של הרב עטלינגר⁶, שקבע שבזמן הזה יהודים בעלי זיקה כלשהי לעניין השבת, כגון שהם מתפללים ומקדשים קידוש היום, אף שאינם שומרי שבת על פי ההלכה אין לראות אותם כמומרים.

ומעתה כהנים אלו הבאים לבהכני"ס בשבת ומתפללים עם הצבור, ואומרים בתפלתם שהשבת אות היא לעולם זכר למעשה בראשית, וחותרים בא"י [=ברוך אתה יי'] מקדש השבת, וברצונם לעלות לדוכן לישא כפיהם לברכת כהנים, יש מקום להעלים עין מהם שלא למונעם ממצות נשיאות כפים, מאחר שי"ל [=שיש לומר] שאין דינם כעובדי עבודה זרה.

לדעתו של הרב יוסף יש להתעלם מהיותו של הכוהן מחלל שבת ולאפשר לו להשתתף בטקסים כאילו היה חבר שווה זכויות בקהילה. זוהי הפרה של ההתנאה המקובלת בין חובות לזכויות. החובות הן מילוי מצוות הדת העיקריות ובעיקר מצוות השבת, שהמחלל אותה נחשב מומר. חובות אלו הן שמקנות את הזכות להשתתף באופן פעיל בטקסים. כאן מבוטלת ההתנאה הזו על ידי התעלמות מאי מילוי החובות, וזאת על מנת לשמור על מרב החברים בקהילה ולהימנע מקטטות ומריבות. ההתעלמות אינה עצימת עיניים והתכחשות לתופעה; ההתעלמות היא סוג של פרשנות מקלה לתופעה. במילים אחרות, יש להתעלם מן המשמעות של חילול השבת, "מאחר שי"ל שאין דינם כעובדי עבודה זרה".

6 ש"ת בנין ציון החדשות, סימן כג. על עמדתו ראו "מעגלי זהות", עמ' 93, 137.

צירוף למניין ומתן עלייה לתורה למחלל שבת

ר' משה פיינשטיין מתמודד עם נושא זה בכמה תשובות. הוא חוזר מספר פעמים על הבחנה בין מי שהם "כופרים" – כאשר לרוב מדובר על רבנים רפורמים וקונסרוטיבים, הנחשבים, לדעת הרב פיינשטיין, כופרים (כך הוא כותב בשו"ת **אגרות משה**, או"ח ב סימן נ) – ובין סתם מחללי שבת⁷. אלו הם דבריו בשו"ת **אגרות משה**, או"ח ג סימן יב, בעסקו בשאלה, האם ניתן לכבד יהודי שאינו שומר שבת בעלייה לתורה בבית הכנסת:

ובדבר עליות לתורה למי שאינו שומר שבת. הנה מעצם הדין תעינו בספרי חלק שני מאו"ח סימן נ שבארתי שם שברכת כופרים אינה ברכה כלל ואין לענות אמן אחריהם כיון דהזכרת השם אצלם הוא כדברים בעלמא ואינם מחזיקים אותו למלך העולם והוי זה כבלא שם ומלכות, אבל הוא דוקא בכופרים דאם אינו כופר שיש לו אמונה בהשי"ת אף שהוא עבריין על איסורין אף על שבת החמורה בשביל פרנסתו ושאר תאוות הויא ברכתו ומחוייבין לענות אמן אחריה ומוציא ידי אחרים השומעים. ולכן למעשה לאלו הכופרין ממש אין לקרא לתורה לעולם אף שכפירתם בא מצד שכן חונכו מאבותיהם הרשעים והם כתינוק שנשבו דעכ"פ כיון שאינם מאמינים הרי שם הקב"ה הוא אצלם כדברים בעלמא והוא כבלא שם ומלכות שאינה ברכה, ואם הם מאמינים בה' ובתורתו אף שהם בעלי עבירה רשאים לקוראם לתורה, אבל יש למעט כפי האפשר באופן שלא יבוא לידי מחלוקת, וצריך לסדר אופן העליות באופן שלא יצטרכו לקרא אלו שאינם שומרי תורה כל כך. ובימים נוראים יש טעם לכאן ולכאן דרוב בני"א שבאים להתפלל הרי יש להם אמונה בהשי"ת שהוא כותב וחותם דינו של האדם לטוב

⁷ על ההבחנה בין הרפורמים הנחשבים "בחוי" ובין מחללי שבת הנחשבים עדיין "בפנים" ראו את עבודת הדוקטור של אדם פריזגר, היהדות ההיררכית בהתהוותה: התפתחותה של גישת היהדות האורתודוקסית במרכז אירופה ליהודי שאינו חי על פי ההלכה, אוניברסיטת בראילן, רמת גן תשס"א.

או ח"ו שלא לטובה, וגם יש להרבה מהם ממילא הרהור תשובה שיותר יש לקראם לתורה מבשאר ימות השנה... אבל לכופרים ממש בכל אופן אין לקרא לתורה כדלעיל ולרוב בנ"א מהסתם שבאין להתפלל מותר.

הרב פיינשטיין מבחין אפוא בין "כופרים" ובין מחללי שבת. אמנם קשה להגדיר בדיוק את מעמדו של כל מי שנכנס לבית הכנסת, אך אפשר להניח שיהודי שאינו רב רפורמי, המעוניין בזיקה כלשהי לטקסים הנערכים בבית הכנסת, לא ייחשב בעיניו של הרב פיינשטיין ככופר, כפי שהוא אומר בסוף התשובה "ולרוב בני אדם מהסתם שבאין להתפלל – מותר". הרב פיינשטיין מבטא בתשובה זו רגישות כלפי אותם אנשים: הוא מקווה שיש להם "הרהור תשובה" ושבבואם לבית הכנסת בימים נוראים הם חשים באימת הדין, לפיכך יש לנהוג בהם כבוד ולאפשר להם לעלות לתורה. עם כל זה סובר הרב פיינשטיין שיש למצוא דרך למעט בכך באופן שהדבר לא יורגש, וזאת כנראה מפני שבכל זאת הוא אינו בטוח שאנשים אלו ראויים שיכבדו אותם בעלייה לתורה, שבה הם יברכו את ברכת התורה.

תשובה דומה הוא כותב בשו"ת **אגרות משה**, או"ח ג סימן כא (התשובה מיום ד באלול תשכ"ה). גם שם מופיעה אותה הבחנה בין "כופרים" לעבריינים שאינם כופרים. בתשובה זו מוסיף הרב פיינשטיין, שגם בפעולות אחרות כהגבהה וגלילה אין לכבד את מי שהוא כופר:

הנה בדבר ראבייס של הרעפארמער וקאנסערוואטיו שבאים לפעמים בשבת לביהכ"נ של יהודים כשרים אם רשאים לקרותם לתורה. הוא דבר פשוט שבקריאה לתורה הוא אסור בעצם דהא קה"ת צריך ברכה לפנייה ולאחריה וברכתם אינו כלום ואין לענות אמן אחריה, עיין בספרי אגרות משה או"ח ח"ב סימן נ ונא מטעם דכיון שהם כופרים הוי הזכרת השם אצלו רק כדברים בעלמא דהויא כברכה בלא שם ומלכות כלל, וממילא אף שהבעל קריאה קורא וממנו שומעין הקהל, מ"מ הא יהיה זה כמו בלא ברכה, וגרע מקודם שתיקנו שיברך כל אחד ואחד דהא כבר נסתלק

חשיבות ברכה של הראשון משאר הפסוקים אחרי שכבר בירך אחר קריאתו ברכה דלאחריה. אבל אף לשאר כבודי קדושה דבביהכ"נ כהגבהה וגלילה והוצאה והכנסה ופתיחת וסגירת הארון אף שאין בהן איסור בעצם שאין בהן ברכה, אבל אין לכבד לכופרים בעניני קדושה שכופרים בהם, ויש בזה איסור חניפה ממילא כיון שאין ראוי לכבדם בדברים כאלו כדכתבתי בסימן נא. ולכן אם אין צורך גדול אסור לכבדם גם בכבודים אלו, אבל אם הוא לצורך גדול שיש לחוש שיבא לידי מחלוקת בעיר ויש לחוש להפסד צדקה יש להתיר בשאר כבודים ולא לקראם לתורה מטעם שכתבתי. ולקרא לתורה לאלו שאינם שומרי תורה ליכא איסור בעצם מכיון שמאמינים בהש"ת ובתורתו ורק עוברין לתיאבון וצריך לענות אחר ברכתו אמון, אבל ודאי לא יפה עושים הקורין אותן לתורה מצד שאין לכבד עוברי עבירה וצריך למנוע מזה רק כשאיכא צורך בזה כגון יא"צ [=יארצייט] שיש לחוש למחלוקת וכדומה אבל לאלו הראבייס שהם כופרין ממש ומומרין להכעיס ומסיתים ומדיחים אין ברכתם כלום ואסור בעצם לקראם לתורה כדלעיל.

הכופרים המובהקים, הלוא הם הרבנים הרפורמים והקונסרווטיבים, אותם אין להעלות לתורה כלל מפני שברכתם חסרת משמעות, כפי שהוא מסביר בתשובה הראשונה בעניין זה (או"ח ב סימן נ). הרב פיינשטיין רואה בכך בעיה הלכתית, משום שעל פי התקנה יש לכל עולה לברך ברכת התורה, אך עלייתם וברכתם של אלו אינה נחשבת וממילא לא קוימה התקנה. יש להעיר שקשה לראות בכך בעיה הלכתית משמעותית, שהרי מבחינת הציבור העיקר הוא שמיעת פרשת השבוע מפי הקורא ודבר זה מתקיים בכל מקרה. במשפט הבא מוסיף הרב פיינשטיין טעם נוסף שלא לכבד כופרים, והוא שבכך עוברים על איסור "חנופה"⁸. לעומת זאת מי שאינו שומר תורה ועובר עברות לתיאבון

8 ראה על כך לקמן בפרק העוסק ביחס למי שנשא נכרייה; שם נדונה התשובה המוזכרת כאן (או"ח ב סימן נא).

(יש לשים לב שאין כאן התייחסות מפורשת למחלל שבת בפרהסייה כפי שראינו בתשובה הקודמת וכפי שנראה בתשובה הבאה) אינו מנוע עקרונית מלעלות לתורה אך יש להימנע מלהעלותו, מפני שבכך אנו מכבדים עוברי עברה. לא ברור מהי מהות האיסור הזה ומה מקורו, שהרי לא מדובר באיסור חנופה אלא בהנחיה כללית שאין לכבד עוברי עברה. כיוון שאכן לא מדובר באיסור פורמלי ממשי, מתיר הרב פיינשטיין לכבדם לעת הצורך.

דיון נוסף בנושא זה מופיע בתשובה הסמוכה בשו"ת **אגרות משה**, או"ח ג סימן כב (התשובה מיום טז באלול תשכ"ה). תשובה זו נכתבה 12 יום אחרי התשובה הקודמת שזה עתה ציטטנו, ונדמה שהוא מרחיב בה את הגדרת "הכופר" שאין להעלותו לתורה:

וכן הוא בסתם מי שמחלל שבת בפרהסייה שיש לתלות שהוא כופר במעשה בראשית שבשביל זה דינו כעכו"ם, עיין בפרש"י חולין דף ה ד"ה אלא לאו, אבל אם ידוע שחלול שבת שלו הוא רק לתיאבון כגון שהוא מתפלל ומניח תפילין, ברכתו ויש לענות אמון דכוונתו לשמים וליכא איסור זה, ואף דלענין כל הדברים כשחיתתו וכיינו וכדומה אין חלוק דכיון דעכ"פ הוא מחלל שבת בפרהסייה הוא כעכו"ם אף שמקיים מצות אחרות מ"מ לענין ברכתו שאני שכיון שחזינן שהוא מאמין בה' היא ברכה ויש לענות אמון, וממילא ליכא איסור זה בקריאתו לתורה. וכן לכבד בכבודים שאין בהם ברכה כהכנסה והוצאה והגבהה וגלילה ליכא איסור זה אף לכופרים. אבל מ"מ אין לכבדם בשום כבוד קדושה דבביהכ"נ, עיין בספרי אגרות משה או"ח ח"ב סימן נ וסימן נא. אבל יש חלוק דלצורך גדול מאוד יש להקל בכבודים דאין להם ברכה אף לכופרים ולמחלל שבת כשידוע שהוא רק לתיאבון אף לעלות לתורה, ולכופרים אסור לקרא לתורה אף כשיש צורך גדול.

החידוש בתשובה זו הוא, שהרב פיינשטיין מרחיב את הגדרת הכופר לכל מי שמחלל שבת בפרהסייה, אלא אם כן מדובר בחילול שבת לתיאבון, דבר שניתן לבדוק על ידי בחינת האיש במצוות אחרות אם

הוא מקיימן אם לאו, כגון הנחת תפילין ותפילה. יהודי שייכשל בבחינה זו ייחשב כופר ואפיקורס, ואסור יהיה להעלותו לתורה. היחס בין תשובה זו לקודמתה יכול להיות מוסבר בכך, שבתשובה הקודמת לא עסק הרב פיינשטיין בפירוש במחלל שבת בפרהסיה אלא בעוברי עברה סתם, אולם בכל מקרה אנו רואים כאן שינוי מעמדו הקודמת כפי שבוטאה בתשובה בעניין כוהן מחלל שבת שעסקנו בה לעיל (או"ח א סימן לג) ובתשובה הראשונה בעניין עליית מחללי שבת לתורה (או"ח ג סימן יב). בשתי תשובות אלו הוא סבר ש"סתם" מחלל שבת אינו נחשב כופר; ואילו בתשובה זו "סתם" מחלל שבת נחשב כופר, וצריכה להיות ראייה נגדית כדי לאפשר לו בשעת צורך גדול לעלות לתורה. גם הרב ווייס דן בעניין זה בשו"ת **מנחת יצחק**, חלק ו סימן ט (התשובה משנת תשכ"ה). התשובה מיועדת לרב קלינמן, היושב בעיר רוסריו שבארגנטינה ומתקשה למצוא מניין יהודים שומרי שבת:

בנוגע למקומו שאין שם עשרה שומרי שבת, אם יש לצרפם לעשרה לכל דבר שבקדושה, ומסתעף לכמה ענינים, וכבר ראה בספרך, שאני מפקפק, על ההיתר המבואר באחרונים, לדונם כתינוק שנשבה, אך במקומו, שאתם גרים שם רק בדרך ארעי, בשביל שחיטת בשר הנשלח לאר"י, אם תמנעו מלהצטרף עמהם, יוכל לגרום מחלוקת, וגם חילול השם, שהפשוטי עם ידונו אתכם למזלזלים בתפילה בצבור וכיוצא בזה, כמבואר במכתבו. הנה אין ביכלתי לומר בזה, הלכה פסוקה לקולא.

בהמשך התשובה הוא מצטט דעות שונות בעניין, אך אינו מוכן להכריע לקולא בעניין זה.

גישה חלופית

לשם השוואה אביא כאן את עמדתו של ר' יוסף חיים (בגדד, המחצית השנייה של המאה ה'19) בספרו שו"ת **רב פעלים**, חלק ג או"ח סימן יב. בתשובה לשאלה מן העיר שנגהיי שבסין, האם ניתן לצרף מחלל שבת בפרהסיה למניין עשרה והאם מותר להעלותו לתורה הוא כותב:

ועל כן אדם זה שאתה שואל עליו כיון דמחלל שבת בפרהסייא אין לצרפו לעשרה לקדיש וקדושה וכיוצא אלא יהיו עשרה אנשים כשרים מבלעדו ודבר זה אינו ניכר ונרגש אצלו כדי שיהיה שנאה ואיבה או חששה דשמא פקר טפי כי הצירוף הוא נעשה בבית הכנסת דשכיחי רבים, ואתם תשתדלו בצנעה שימצא אצלכם עשרה אנשים כשרים בלעדי הפסולים ובנקל תוכלו למצוא כן. אמנם בעליית ס"ת [=ספר תורה] אם לא יעלו אותו לס"ת ניכר הדבר אצלו ויולד בזה שנאה ואיבה וגם יש לחוש דפקר טפי ובפרט זמנים אלו. מיהו יש לדבר זה תקנה לעשות כאשר כתבתי בסה"ק [=בספרי הקטן] רב פעלים ח"ב או"ח סי' יא דף ט ע"א בד"ה, וראיתי להגאון וכו', שכתבתי בזה"ל, אבל במחלל שבת בפרהסייא או שהוא מבעט במצוה בפירוש, או שאומר בפירוש שאינו מאמין בדברי רז"ל אין להקל בזה, וצריך להזדרז לבלתי יצרפו אותו למנין עשרה ולהעלותו לס"ת בחובת היום, אלא יעלה אחר חובת היום בדלוג ואם יראו הקהל דאיכא איבה ושנאה ומחלוקת אם לא יעלו את זה האיש בראשנה בחובת היום בשבת וי"ט אה"נ [=אין הכי נמי = הן גם כן] יעלו זה הפסול בתוך חובת היום, אך לא תהיה עלייתו משלמת הפרשה דחובת היום, אלא העולה אחריו יחזור ויקרא לו החזן הפסוקים שקרא עם זה האיש הפסול וממילא תהיה עלייתו וקריאתו של זה הפסול כאלו אינה והיה כלא היה דודאי עדיף טפי לעשות כן בהיכא דרואין שיצא מדבר זה שנאה ואיבה ומחלוקת, ע"כ לשוני שכתבתי שם בס"ד, וכן תעשו גם אתם והקולות יחדלון.

גם הרב יוסף חיים מתקשה למצוא היתר לצירוף למניין ועלייה לתורה למי שמחלל שבת בפרהסייא, אולם נדמה שהוא מגלה רגישות רבה להשלכות של אי צירופו למניין או אי מתן כיבוד כעלייה לתורה למחללי שבת, ומחפש דרכים שונות ומשונות לאפשר זאת. הסיבה לכך כתובה בפירוש בדבריו, והיא החשש שמא "יהיה שנאה ואיבה או חששא דשמא פקר טפי", כלומר, הרב יוסף חיים חושש שהטלת סנקציות על מחללי

שבת לא תועיל כלל, אלא להפך, תגרום למריבות בתוך הקהילה. יותר מכך, התנהגות שכזו עלולה להרחיק אותם מחללי שבת שבאים לבית הכנסת, מפני שהם ייעלבו מכך שלא העלו אותם לתורה. דבריו של הרב יוסף חיים הם דוגמה בלבד להלך רוח דומה המופיע אצל פוסקים רבים הדנים במעמדו של מחלל שבת בזמן הזה והמבקשים להקל ביחס אליו מסיבות מהותיות או מסיבות של מדיניות הלכתית, כפי שראינו בדברי הרב יוסף חיים⁹.

נתינת מתנות ליהודים שאינם שומרי תורה ומצוות היחס ליהודים שאינם שומרי תורה ומצוות מתבטא גם בפעולות חברתיות שאינן קשורות לטקס דתי או חינוך דתי. הרב פיינשטיין מתייחס גם לדבר הנראה במבט ראשון כחסר עניין מבחינה הלכתית – נתינת מתנות לאדם, חתן וכלה למשל, שאינם שומרי הלכה. בשו"ת **אגרות משה**, אה"ע ב סימן יג הוא אומר:

ובדבר ליתן מתנות לאדם שאינו שומר תורה וכן לחתן וכלה שאינם שומרי תורה לשמחת נישואיה אם הם רק עוברי עבירה לתיאבון אין לאסור, ולכן אם הוא קרוב שלהם שמדרך המקום שיתן להם מתנה צריך ליתן מפני דרכי שלום.

העולה מן התשובה הוא שלמי שמוגדר כופר ממש אין לתת מתנות כלל, ואף למי שעובר עברה "לתיאבון" היה מקום לאסור אלא שיש להתיר "מפני דרכי שלום". מונח זה לקוח ככל הנראה בהקשר זה ממשנת גיטין ה, ט:

משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחים ותנור, אבל לא תבור ולא תטחן עמה. אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה, אבל משתטיל המים לא תגע עמה לפי שאין מחזיקין ידי עוברי עבירה, וכולן

9 ראו "מעגלי זהות", הפרק התשיעי.

לא אמרו אלא מפני דרכי שלום. ומחזיקין ידי גויים בשביעית, אבל לא ידי ישראל, ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום.

כלומר, מעיקר הדין לא היה מקום לקיים מערכת חברתית כמו זה המקובלת בין שכנות המשאילות כלים זו לזו, כאשר כלים אלו עשויים לשמש אצל השכנה החשודה על השביעית לשם טיפול בפרות שביעית, מפני שבכך יש מתן סיוע לעובר עברה; אולם התירו זאת מפני דרכי שלום. האיסור לסייע לעוברי עברה תקף כאשר פעולת הסיוע קשורה באופן מסוים לעברה: במקרה זה ישמשו הכלים לפרות שביעית; אך אין איסור להעניק סיוע שאינו קשור לעברה כלל, כגון השאלת בגדים לחשודה על השביעית. לא ברור אפוא, מניין לוקח הרב פיינשטיין את האיסור העקרוני להעניק מתנות למי שאינו שומר מצוות, שניתן להתירו רק משום דרכי שלום, כאשר לא מוזכר כל קשר בין המתנה ובין העברות בהם חשודים אנשים אלו? האם מדובר במתנה שעלולים לעבור בה עברה, כגון מכשיר חשמלי שיפעילו אותו בשבת? הרב פיינשטיין אינו מבחין, והרושם הנוצר הוא שיש עקרונית איסור גורף על מתן מתנות לעוברי עברה אלמלא ההיתר של דרכי שלום.

נתינת אוכל למי שאינו מברך

שאלה נוספת הקשורה בקיומם של יחסים חברתיים תקינים עולה סביב נושא האכילה. האם מותר להאכיל יהודי שאינו מברך על המזון? הרב פיינשטיין דן בעניין זה באריכות רבה בשו"ת **אגרות משה**, או"ח ה סימן יג:

הנה בדבר שבא לאחד שותפו במסחרו, והוא אינו שומר תורה, שמדרך הנימוס שנותנים לאכול ולשתות. ולפעמים הוא הזמן שצריכים לאכול וביתו רחוק, או שהוא מעיר אחרת, שהוא עוד גרוע מדרך הנימוס. לכאורה הא יש כאן איסור לפני עיוור, בין מצד איסור אכילת פת בלא נטילת ידיים, ובין מצד שיאכל בלא ברכה, אם יתן להם ולא יאמר להם שצריך ליטול ידיים ולברך, ומוכרח לומר להם זה קודם שיתן להם. אבל הנידון הוא באם

אמר לו, שאם רוצה שיאכל וישתה אצלו יניחהו לעשות כרצונו, ולא יטיל עליו דיני התורה אם יתן לו, שא"כ אינו יכול ליתן לו שום דבר אכילה ושתיה. וגם הא לא יחשבהו לאין לו נימוס דרך ארץ של המדינה ושותפים, מאחר שהוא אסור בזה.

הרב פיינשטיין מבחין בין הגשת אוכל ובין מתן רשות לאדם אחר לקחת את האוכל בעצמו. מצב זה האחרון אינו נכנס תחת הקטגוריה של חיוב "הוכח תוכיח את עמיתך" שבגיננו יש למנוע מיהודי לעבור עברה. אלא שאם ידוע שנמען התוכחה לא יקבל אותה וימשיך לעשות כרצונו הרי שאין חיוב למנוע ממנו לעבור על האיסור.

בהמשך התשובה דן הרב פיינשטיין בטענה שהעלה השואל (נכדו):

ומש"כ נכדי יקירי טעם להתיר ליתן לשותפו לאכול ולשתות, משום שאם לא יתן יש לחוש לחילול השם, שיאמר שאלו שהם שומרי תורה הם גרועים במדותיהם ובהנהגותיהם, שאין להם אפילו דרכי נימוסים ודרך ארץ. ולא יבין שמה שלא נותן לו, הוא משום שאסור לפניו לגרום שגם אחרים יעברו על איסורין. שזה שיחשוב על שומרי תורה, הוא חטא יותר גרוע, שזה שייך שיגרום שיעשה שונא לשומרי תורה ולמבקש רעתם¹⁰. ולא יאמין לו מה שיאמר דהוא משום דאיכא חיוב גם לראות שגם אחרים שהן יהודים ישמרו דיני התורה. שהוא דלא כנימוסי מדינתנו בארה"ב דאמעריקא, אשר כל ישראל שומרי תורה מתפללין להשי"ת ביותר על שלומה מלשאר מדינות, בזה שהעמידו החוק שכל אחד ואחד חפשי בדיעותיו בעניני אמונה (עי' דרש משה ח"א, ועידות ואסיפות דרוש י עמוד תטו). הנה אם הוא לאיש כזה שאינו יודע לחלק בין כפיות אומה על אנשי אומה אחרת, להנהגת אחד בביתו עם אחרים מאנשי אומתו, וכן אף לאלו שיאמרו שמה שלא יתן להן לאכול ולשתות, הוא מצד מידותיו הרעים, צריך מתחילה להראות שהוא

10 זוהי בדיוק טענתו של ר' שלמה זלמן אוירבך בשו"ת **מנחת שלמה**, חלק א סימן לה, שיצוטט להלן.

בעל נימוסים ודרך ארץ. והוא כשלא מפורסם זה לעלמא, מחמת שלא היו לו עסקים עם אלו שליכא טעם מצד דיני התורה שלא להאכילם, כגון עם שומרי תורה, וכן לא היו לו עסקים עם נכרים שאינם בדיני תורה, יצטרך בפעם הראשון להעמיד לפניו אוכלין ומשקין, כפי הנימוס והדרך ארץ להתנהג עם שותפיו וידידיו. רק יאמר לו שצריך לברך, ולפת צריך גם ליטול ידיו, וכשלא ירצה יניחהו. אבל כיוון שכבר הראה לו שהוא בעל נימוסין ודרך ארץ, כשיבוא אצלו פעם שני יאמר לו מתחילה, שאינו יכול ליתן לו, מאחר שהוא ג"כ יהודי החייב במצוות כשלא יברך ולא יטול ידיו לפת.

הרב פיינשטיין אינו מתרשם שבעיית חילול השם בעניין זה היא בלתי פתירה. ניתן לדעתו להסביר את חוסר הנימוס ולהוכיח שאין הוא נובע אלא ממניעים דתיים והלכתיים. הרב פיינשטיין מניח שהסבר כזה יתקבל על דעתם של האנשים, ולפיכך אין לחוש לכך.

בהמשך התשובה הוא דן באריכות בגדרי "לפני עֵנר לא תיתן מכשול" והאיסור לסייע לעוברי עברה. איסור "לפני עֵנר" חל רק כאשר מדובר במצב שבו ללא עזרתך לא יוכל האחר לעבור את העברה. איסור "מסייע" חל כאשר עובר העברה יכול לבצעה גם ללא עזרתך, שאז לא חל איסור "לפני עֵנר", שהוא איסור מן התורה, אלא איסור "מסייע", שהוא איסור דרבנן. בנידון זידון, האכלת שותף שאינו מברך, ישנם מצבים רבים שבהם יכול השותף לאכול גם ללא עזרתך, ולפיכך מדובר פה באיסור "מסייע" ולא באיסור "לפני עֵנר". על איסור מסייע חלות לדעתו של הרב פיינשטיין כמה מגבלות:

ועיין בדברות משה שבת חלק א סימן ב ענף ה שעניין איסור מסייע, לפי מה שיבואר באיסור לפני עיוור להלן באות ט, הוא מצד הרצון שיש למסייע בעבירה שעובר חבריו, והסיוע הוא עשיית מעשה לרצון הזה, שלכן נאסר מדרבנן. ולפי זה י"ל שכאשר עושה את מעשה הסיוע לא מחמת רצון לעבירה, אלא רק מצד שאינו רוצה להפסיד ממנו, יתכן שאין כאן איסור מסייע כלל ועיקר.

כדי לעבור על איסור "מסייע" צריך שכוונת המסייע תהיה אכן שהאחר יעבור עברה, אך אם עושה זאת משום הפסד ממון לא חל עליו איסור מסייע. מובן שבנידון דידן, הגשת אוכל לשותף יהודי שאינו מברך, אין כל כוונה מצד הנותן שהמקבל לא יברך, ולפיכך לא חל כאן איסור מסייע.

נכדו של הרב פיינשטיין ביקש להתיר את האכלת השותף גם על פי דברי המשנה ברורה בעניין זה. **השולחן ערוך** (אורח חיים סימן קסט סעיף יב) פסק: "לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך, ויש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה". על כך כתב שם בעל **המשנה ברורה** (ס"ק יא): "אך אם יודע בודאי שלא יברך אסור ליתן לו אף בתורת צדקה ודוקא אם מתוך רשעתו אבל אם מתוך אונסו שאינו יכול לברך לא נפקע מצות צדקה בשביל זה". ייתכן, טוען הנכד, שיהודי שאינו רגיל ויודע לברך נחשב כאנוס לעניין זה. כותב על כך הרב פיינשטיין:

וזהו אולי טעם המשנה ברורה סימן קסט סק"א שהבאת, והוא מהפמ"ג בא"א סק"ו [=מהפרי מגדים באשל אברהם סעיף קטן ו], שדווקא אם מתוך רשעותו לא יברך הוא דאסור ליתן לו, אבל אם מתוך אונסו שאינו יכול לברך, לא נפקע מצוות צדקה בשביל זה. אף שוודאי אסור ליתן אף לעני דבר איסור, אפילו דרבנן, ואפילו בדמאי שקילא סברי ב"ש [=בית שמאי] שאין מאכילין את העניים דמאי (שבת דף קכז ע"ב) אלא הוא משום דסובר דלאו דלפני עיוור עכ"פ ליכא באנוס, ואף שאינו אנוס גמור. שלכן שייך לומר שגם אנוס מחמת רגילות דחסרון ידיעה, נמי ליכא לפני עיוור, ואין למנוע מליתן לו כשהוא לצורך. והיינו אף שאינו למצות צדקה, אלא לקרבו בעלמא, מצד זה שאפשר שיוכל להשפיע עליו, שיהיה שומר תורה ומצוות במשך זמן. וגם מסתבר שהוא עדיף ממצוות צדקה שהתיר המשנה ברורה, מאחר שמזה אפשר לקרבו לאמונה בה' ובתורתו ולקיום המצוות... עכ"פ לדינא אף שיש טעם לאיסור, שכן דעתי יותר נוטה, מ"מ הרוצה להקל כפי שמשמע שהכריע כן המשנה

ברורה, יכול לסמוך עליו. כי הרי הוא מרן דדורות בתראי בהוראות דעניני אורח חיים.

ניתן אפוא לסמוך על פסיקת המשנה ברורה ולהחשיב מי שאינו יודע לברך כאנוס, וכן לדמות את מתן האוכל לשותף לנתנית צדקה לעני. זאת משום שהרב פיינשטיין רואה במעשה זה ניסיון לקרב את היהודי החילוני לתורה ולמצוות, דבר שאינו פחות ערך ממצוות הצדקה. זוהי דרכו של הרב פיינשטיין להצדיק פעולה כזו; עצם קיום היחסים החברתיים התקינים איננו סיבה מספקת למעבר על איסור "לפני עֵנִי". אולם לקראת סוף התשובה נדמה שהרב פיינשטיין מוצא דרך רחבה יותר, ובדונו בדברי ה**ב"ח** (על הטור אורח חיים סימן קסט), שכתב שמותר לתת לעני מזון לצדקה אף כאשר ידוע שעני זה לא יברך, הוא מסביר:

בזה סובר ה**ב"ח**, דכיוון שהברכה שייך רק להעני האוכל בעצמו, הנה לא רק כשלא ברור שלא יברך, אלא אף בידוע שהוא ע"ה [=עם הארץ] גמור שוודאי לא יברך, מחוייב ליתן לו מצד חיוב מצוות צדקה, שמחוייבין אף לעבריינים לתיאבון, כ"ש לע"ה שהוא מחסרון ידיעה. ואף אם אינו מברך גם אחר שאמרו לו שצריך לברך, וגם יודע שת"ח ואף גם סתם אינשי מברכין, הרי אינו מחזיק זה לחיוב ממש. ואף אם יודע שהוא חיוב ממש לכל אדם, מורה היתר שזה מחמת שאינו יכול. ולכן מחוייבין ליתן לו צדקה בכל אופן, אף שיודע שלא יברך.

כלומר, האחריות מוטלת על האדם האוכל ועליו בלבד, ולכן חובת הצדקה אינה מתבטלת כאשר ידוע שהעני לא יברך. הרב פיינשטיין מבקש להרחיב את דברי ה**ב"ח** גם לסיטואציה שאינה צדקה:

אבל משמע מלשון ה**ב"ח** שאם אינו לצדקה, דאינו עני, לא היה מתיר. אבל מכל מקום פשוט שאין בזה משום לפני עיוור אף למי שאינו עני, דאם היה לאו דלפני עיוור, לא היה מתיר אף בשביל מצות צדקה. ולכן אם הוא צריך ליתן לו גם מטעם אחר, כהא

דבא אצלו שותף שלו, ויודע שלא ישמע לו ליטול ידיו ולברך, רשאי ליתן לו, אף שלא יטול ידיו ולא יברך. ולא רק כשנוגע ממש לפרנסה, אלא אף מצד נימוסים הנהוגים בין שותפין וסוחרים במדינה. ובזה אין חילוק בין רשע לאנוס, דאף אם לא ירצה מצד רשעותו רשאי. והטעם, דדווקא במתנה לעני שייך לחלק, דאם הוא מצד רשעותו ליכא עליו חיוב מדין צדקה, מאחר שהוא כמומר להכעיס לענין זה. וכיוון שפסק הפמ"ג ואחריו המשנה ברורה כהב"ח, יש לסמוך ע"ז וכפי שכתבתי. ונתבארו כל הענינים באופן נכון וברור.

בסופו של דבר לאחר התלבטויות רבות מתיר הרב פיינשטיין מתן אוכל לשותף יהודי שאינו מברך, משום שאלו הם "הנמוסים הנהוגים בין שותפין וסוחרים במדינה". לתשובה זו חשיבות רבה, מפני שהיא מעלה את הבעייתיות שבקיום יחסי חברה בסיסיים עם אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות. פעולה בנלית כהגשת כיבוד לאורחים הופכת להיות בעיה הלכתית הדורשת בירור ארוך ובסופו של דבר מותרת בתנאים מגבילים.

גישה חלופית

סוגיית נתינת אוכל למי שאינו מברך עלתה גם על שולחנו של ר' שלמה זלמן אוירבך בשו"ת **מנחת שלמה**, חלק א סימן לה:

בהא דצריך כל אדם לשום דרכיו ולכוין מעשיו לשם שמים, חושבני במי שבא אליו אורח חשוב, אשר איננו שומר תורה ומצוה, אבל עדיין יש לו אהבה לבני תורה, וגם תומך במוסדות תורה וכדומה, ואם הבעה"ב לא יתנהג אתו בנימוס המקובל לכבד אותו במידי דמיכל ומשתי, בגלל זה שמצד הדין אסור ליתן לאכול אלא למי שיוודע שנוטל ידיו ומברך (כמבואר בשו"ע או"ח סי' קסט סעי' ב), וכמו כן אם אפילו בצורה מכובדת יבקש ממנו ליטול ידים ולברך, יראה הדבר כפגיעה ועלבון בכבודו, וזה גם ירגיז אותו מאד, ויתכן שבגלל הדבר הזה יתרחק חו"ש ביותר מהתורה, וגם יבוא לידי כעס ושנאה על כל ההולכים בדרך התורה, דבכה"ג [=דבכהאי

גוונא] חושבני, שנכון באמת לכבד אותו באכילה ושתי, ולא לחשוש כלל לאיסור של לפני עור לא תתן מכשול, משום דאף שאין אומרים לאדם לעשות איסורא זוטא כדי להציל אחרים מאיסורא רבה, ואסור ודאי להפריש תרו"מ [=תרומות ומעשרות] בשבת כדי להציל בכך אחרים מאיסור חמור של טבל, מ"מ בנידון זה, הואיל וכל האיסור של הנותן לו לאכול הוא רק עבירה של נתינת מכשול, וכיון שאם לא יתן לו לאכול הרי ישל האורח באיסור יותר גדול, נמצא דליכא כלל שום עבירה, כיון דליכא הכא שום נתינת מכשול, אלא אדרבה יש כאן הצלה ממכשול גדול מאד ע"י זה שהחליף אותו בקום ועשה במכשול יותר קטן.

הרב אוירבך פותח את הדיון במשפט המפתח "דצריך כל אדם לשום דרכיו ולכוין מעשיו לשם שמים". כלומר, ההתמודדות ההלכתית בנוגע ליחס ליהודים שאינם שומרי מצוות דורשת בדיקה מעמיקה, ואינה יכולה להסתפק בהפעלת פסקי הלכה קודמים באותו עניין ללא שימת לב להשלכות של הפסיקה. במקרה זה הפסיקה המפורשת של השולחן ערוך אוסרת מתן מזון למי שאינו מברך; אולם מחשבה מעמיקה יותר מראה, שבמצב כזה בתקופתנו יש לראות את ההכשלה הגדולה יותר הנוצרת כתוצאה מיחס בלתי מנומס כלפי יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות. זוהי עמדה עקרונית המבטאת זהירות גדולה ביחס כלפי יהודים מרוחקים העלולים להתרחק עוד יותר בעקבות היחס העוין, הנובע ממניעים הלכתיים, שהם עלולים לקבל מיהודים שומרי תורה ומצוות.

לסיכום הפרק הזה ניתן לומר, שבאופן כללי מגמת הפסיקה של הרב פיינשטיין והרב ווייס מבטאת הכרעה מסוג אחד בצומת הדרכים שבו נפגש היהודי שאינו שומר מצוות עם עולם ההלכה. הכרעתם נוטה לכיוון המרחיק יהודי שכזה ואינו מקרב אותו. יהודי כזה (או ילדיו) לא יוזמן לפעילות אם הדבר עלול להיות כרוך בחילול שבת מצדו. בבואו לבית הכנסת, אם כוהן הוא, לא יאפשרו לו לעלות לדוכן לברכת כוהנים. ישתדלו שלא להעלותו לתורה ולא לצרפו למניין. כמו כן אנו רואים

שישנם היסוסים הלכתיים לגבי פעולות בעלות אופי חברתי כגון נתינת מתנות ובעיקר נתינת אוכל למי שאינו מברך, ואף שבסופו של דבר פעולות אלו הותרו, הדיון מלמד על הבעייתיות. בחלק מן התשובות הנימוקים הניתנים לפסיקה הם בעלי אופי פורמלי, כגון "לפני עֵוֶר"; אולם לעתים ראינו נימוקים מסוג אחר שניתן לעמוד דרכם על התפיסה הערכית שמאחורי הפסיקה. כך בטיעון המופיע אצל הרב פיינשטיין שלא לאפשר לכוהן מחלל שבת לעלות לדוכן משום "מיגדר מילתא", היינו הטלת סנקציה שמטרתה להרתיע או להביע התנגדות לחילול שבת. כך גם בטיעון המופיע אצל הרב פיינשטיין שלא לכבד עוברי עברה בעלייה לתורה, איסור שאינו פורמלי אלא נושא אופי הצהרתי סמלי.